

Шевчук В. М., доцент кафедри криміналістики,
д.ю.н., НУ «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»

Організаційна спрямованість тактичних операцій

Досліджуються проблеми організаційної спрямованості тактичних операцій. Обґрунтовується, що організаційна спрямованість тактичних операцій визначається передусім природою цих засобів, які передбачають провадження не однієї слідчої (судової) дії чи заходу, а цілого їх комплексу, що наперед визначає необхідність реалізації організаційно-управлінських підходів з метою визначення оптимальної послідовності та узгодженості провадження окремих компонентів операції. Дослідження зазначених питань дає можливість більш поглиблено пізнати організаційну сутність тактичних операцій і розробити рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності їх реалізації.

Ключові слова: тактична операція, організаційна спрямованість тактичних операцій, організаційна функція тактичних операцій, тактична операція як організаційно-тактичний засіб.

Исследуются проблемы организационной направленности тактических операций. Обосновывается, что организационная направленность тактических операций определяется, прежде всего, природой этих средств, которые предусматривают производство не одной следственного (судебного) действия или мероприятия, а всего их комплекса, которая заранее определяет необходимость реализации организационно-управленческих подходов с целью определения оптимальной последовательности и согласованности осуществления отдельных компонентов операции. Исследование указанных вопросов дает возможность более углубленно познать организационную сущность тактических операций и разработать рекомендации, направленные на повышение эффективности их реализации.

Ключевые слова: тактическая операция, организационная направленность тактических операций, организационная функция тактических операций, тактическая операция как организационно-тактическое средство.

Investigates the problems of an organizational focus tactical operations. It is proved that the organizational focus of tactical operations is determined, first of all, the nature of these funds, which provide for the production of not one investigation (judicial) actions or events, and all them of the complex, which pre-determines the necessity of implementation of organizational and managerial approaches to determine the best consistency and coherence in the implementation of individual components of the operation. The study of these issues allows for a more in depth know the organizational entity tactical operations and develop recommendations aimed at increasing the effectiveness of their implementation.

Keywords: tactical operation, organizational orientation of tactical operations, the organizational function of tactical operations, tactical operation as organizational and tactical tool.

Постановка проблеми. Тактичні операції за своєю спрямованістю, сферою та напрямками тактичного впливу у процесі досудового розслідування та судового розгляду злочинів є багатофункціональними організаційно-тактичними засобами здійснення кримінального провадження, які ефективно використовуються для вирішення окремих тактичних завдань і мають певне призначення, обумовлене слідчою (судовою) ситуацією і спрямованістю системи процесуальних і непроцесуальних дій та заходів. При цьому діяльність з розслідування та судового розгляду злочинів шляхом реалізації тактичних операцій є це не хаотичний набір функцій, а система, якій притаманні єдність і цілісність, які відображаються у внутрішніх проявах структурних компонентів, зв'язків, відносин і зовнішніх напрямках проведення тактичних операцій. Тому функціональне призначення тактичних операцій слід розглядати як систему функцій, які перебувають у взаємодії, взаємозв'язку, що забезпечує оптимізацію та ефективність процесу кримінального провадження. Водночас слід виходити з того, що головний сенс існування системи функцій тактичних операцій, ролі та призначення їх у слідчій та судовій діяльності по вирішенню окремих проміжних завдань проявляється в єдності з системою функцій розслідування та судового розгляду в цілому. Ці концептуальні висновки є відправними при побудові та реалізації тактичних операцій.

Кожна функція тактичної операції специфічна, має лише їй властивий зміст і об'єкт впливу, виконує в процесі функціонування таку роль і призначення, які в силу індивідуальності надають їй особливу спрямованість, теоретичної або прикладної цінності. Зміст функцій становить оптимальний комплекс процесуальних і непроцесуальних дій та заходів, спрямованих на вирішення окремих тактичних завдань, через які тактична операція впливає на слідчу ситуацію і через які розкривається її призначення. З'ясування змісту функцій дає відповідь на запитання: (а) як функціонує тактична операція; (б) який вплив вона здійснює, яка її роль і призначення; (в) в який спосіб тактична операція здійснює розв'язання тактичного завдання на певному етапі кримінального провадження в тій чи іншій слідчій (судовій) ситуації. Із цього приводу В. С. Зеленецький справедливо зазначає, що охарактеризувати функцію означає значить виділити й описати характерну її рису, ту, яка є головною, суттєвою, без якої вона втратить свою якісну визначеність, самостійність, не буде відрізнятися від інших функцій [5, с.126]. Тому розроблення і дослідження зазначених питань слід вважати пріоритетним напрямом формування концепції тактичних операцій.

Стан дослідження. Досліджуючи окремі питання розвитку теорії тактичних операцій, В. І. Шиканов вказує на актуальність та необхідність дослідження функцій цих тактичних засобів, у тому числі й організаційної, як найбільш перспективного напрямку розроблення концепції тактичних операцій у криміналістиці. У зв'язку з цим автор зазначає, що функції тактичних операцій є багатогранними. Це й засіб організації діяльності слідчого з урахуванням вимог криміналістичної праксеології, і форма співробітництва слідчого з оперативними підрозділами органів внутрішніх справ, це, нарешті, й надійний засіб, призначений оптимізувати процес розслідування злочинів на основі останніх досягнень системології, пов'язаної із сучасним етапом науково-технічної революції [14, с.45]. Підходи В. І. Шиканова до визначення функцій тактичних операцій через аналіз їх призначення як «засобів» і «форм» у подальшому вплинули на формування поглядів інших науковців на цю проблему.

Проблематика організаційної спрямованості тактичних операцій досліджувалась у роботах Л. В. Галанової, А. В. Дулова, В. А. Журавеля, С. Ф. Здоровко, І. М. Комарова, В. О. Коновалової, В. А. Князева, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, В. І. Ши-

канова, Г. С. Фоміної та ін. Водночас у криміналістиці проблема організаційної спрямованості тактичних операцій залишається дискусійною, ці питання розглядаються фрагментарно або в порядку постановки проблеми.

Метою публікації є розгляд окремих аспектів організаційної спрямованості тактичних операцій як організаційно-тактичних засобів оптимізації кримінального провадження. Системне дослідження організаційної спрямованості тактичних операцій відіграє важливу роль у визначенні сутності і змісту цих тактичних засобів, виступає вагомим чинником економії часу розслідування та судового розгляду.

Виклад основних положень. Організаційна спрямованість тактичних операцій визначається передусім природою цих засобів, які апіорі передбачають провадження не однієї слідчої (судової) дії чи заходу, а цілого їх комплексу, що наперед визначає необхідність реалізації організаційно-управлінських підходів з метою визначення оптимальної послідовності, своєчасності, узгодженості провадження окремих компонентів операції. Дослідження питання організаційної спрямованості тактичних операцій, безперечно, дає можливість більш поглиблено пізнати їх сутність і розробити криміналістичні рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності їх реалізації.

У криміналістичній літературі справедливо наголошується на організаційному спрямуванні тактичних операцій. Так, А. В. Дулов зазначає, що тактичні операції є формою організації розслідування, а розробка тактичних операцій є одним із видів організаційної діяльності по розслідуванню злочинів (судовому розгляді). Організувати діяльність по розслідуванню злочинів (судовому провадженню) є означає визначити її мету (зокрема, сукупність тактичних завдань, які потрібно вирішити), виявити методи і засоби досягнення цієї мети. Нарешті, організувати діяльність, тобто визначити, з ким потрібно буде взаємодіяти і як здійснювати цю взаємодію [3, с.74-87].

У свою чергу В. Ю. Шепітько та В. А. Журавель розглядають тактичні операції як засоби, що поєднують в собі організаційні і тактичні засади. З погляду науковців, під організаційними слід розуміти оптимальне взаєморозташування і взаємозв'язок елементів певного комплексу, провадження яких обумовлене єдиною метою та здійснюється в певних умовах місця і часу. Тактичні засади передбачають вибірковість, варіантність, ситуаційну залежність, доцільність у застосуванні певних засобів і їх спрямованість на вирішення локальних (проміжних) завдань [11, с.185-192].

Організаційне спрямування тактичних операцій знаходить своє відображення і в координації діяльності слідчого, прокурора та співробітників оперативно-розшукових підрозділів й інших органів, які беруть участь у провадженні тактичної операції і виконують завдання відповідно до своєї компетенції і поставлених цілей в досудовому розслідуванні. В процесі судового провадження ця функція проявляється у координації діяльності судді, прокурора та інших учасників відповідно компетенції і завдань, що потребують вирішення. Тобто слідчий, прокурор, суддя не лише організують і керують проведенням тактичної операції, але й здійснюють координацію зусиль її учасників на досягнення поставленої мети. Йдеться про чіткий розподіл обов'язків між учасниками тактичної операції, постійному контролі за їх діями та результатами.

Отже, під організацією тактичних операцій можна розуміти упорядковану сукупність узгоджених, взаємопов'язаних елементів, комплексне застосування яких забезпечує виконання операції як єдиного цілого. Процес реалізації тактичних операцій є самоорганізуючою системою, яка має індивідуальну організаційну структуру і зв'язки між елементами цієї структури. Разом з тим можна визначити основні елементи організації тактичних операцій, а саме: планування їх провадження з урахуванням специфіки

тактичних завдань і слідчих (судових) ситуацій, послідовності, місця, часу, кола учасників; забезпечення ресурсами (технічними, кадровими, нормативними та ін.); забезпечення взаємодії у процесі проведення тактичних операцій в досудовому розслідуванні між слідчим, прокурором, оперативними працівниками, спеціалістами, експертами, співробітниками контролюючих та інших органів, а в процесі судового провадження з забезпечення взаємодії між суддею, прокурором та іншими учасниками відповідно компетенції і завдань, що потребують вирішення шляхом реалізації тактичної операції.

В криміналістиці термін «організація» зазвичай розглядається в аспекті організації розслідування та судового розгляду злочинів. Практичне призначення організації полягає у визначенні оптимального напрямку і змісту розслідування (судового провадження), оптимізації його мети, мобілізації сил і засобів, створення умов необхідних для її досягнення [6, с.90]. Щодо організації тактичних операцій, то її необхідність обґрунтовується передусім організаційно-функціональним призначенням і спрямуванням цих тактичних засобів. Так, А. В. Дулов зазначає, що будь-яка тактична операція завжди є сукупністю дій, видом людської діяльності, в процесі якої вирішуються різні завдання, реалізуються засоби їх вирішення. Вона є формою, а її розроблення ? одним із видів організаційної діяльності по розслідуванню злочинів. Організувати таку діяльність ? означає визначити її мету (зокрема, суму тактичних завдань, які потрібно вирішити), виявити методи й засоби її досягнення, нарешті, визначити, з ким потрібно треба взаємодіяти і як реалізувати цю взаємодію. Організаційна діяльність слідчого, на думку вченого, ? це «сукупність його дій, спрямованих на практичне забезпечення процесуального управління тактичною операцією, процесуальна дія з цією метою, які беруть у ній участь» [2, с.39-41]. Така діяльність складається з вольових дій, спрямованих на реалізацію й перевірку гіпотез (версій) і планів. Вона виявляється у двох формах ? у самоорганізації й організації людей для колективного вирішення професійного завдання.

У криміналістичній літературі науковці, на наш погляд, слушно тактичні операції відносять до розряду організаційно-тактичних засобів проведення досудового розслідування, особливостями яких є поєднання в них організаційних і тактичних засад. Під організаційними засадами науковці розуміють оптимальне взаєморозташування і взаємозв'язок елементів певного комплексу (операцій), провадження яких обумовлене єдиною метою і здійснюється за певних умов місця й часу. Тактичні засади передбачають вибірковість, варіантність, ситуаційну залежність, доцільність у застосуванні певних засобів та їх спрямованість на вирішення локальних (проміжних) завдань розслідування [12, с.216-225].

Організаційна діяльність з підготовки та здійснення тактичних операцій має складний, динамічний характер, який змінюється залежно від специфіки кожного кримінального провадження. В окремих публікаціях висловлювалися міркування щодо організаційної діяльності з проведення тактичної операції, основу якої складають загальні підходи, прийняті в криміналістичній доктрині [3, с.109-121]. Так, Ю. О. Саламаха до змісту організації тактичної операції включає декілька етапів, а саме планування, підготовку, проведення й оформлення [9, с.3-12]. У свою чергу В. О. Образцов у організації тактичної операції виділяє три стадії: 1) стадію підготовки (організації), яка включає низку етапів: (а) побудови й вивчення розумової моделі ситуації, що склалася, (б) визначення завдань діяльності, (в) прийняття рішення про необхідність проведення операції й розроблення її програми, (г) вжиття заходів із забезпечення програми операції у стадії її підготовки; (2) стадію реалізації тактичної операції (робочу частину); (3) заключну стадію [8, с.137-147].

На наш погляд, під організацією проведення тактичних операцій варто розуміти впорядковану сукупність взаємоузгоджених і взаємопов'язаних дій їх учасників,

спрямованих на створення належних умов з підготовки та ефективного проведення цих криміналістичних комплексів.

Результати проведеного нами анкетування й інтерв'ювання слідчих прокуратури, МВС і СБУ щодо основних елементів організації тактичних операцій показало, що найбільш вагомими є такі: а) забезпечення технічними, кадровими, нормативними й іншими ресурсами (цей елемент зазначили 34 % опитаних респондентів); б) забезпечення у процесі проведення тактичних операцій взаємодії між слідчим, працівниками оперативних підрозділів, спеціалістами і співробітниками контролюючих та інших органів (76,9 %); в) планування проведення операцій з урахуванням специфіки тактичних завдань і слідчих ситуацій, послідовності, місця, часу й кола учасників (83 %).

З нашої точки зору, таке уявлення щодо організаційної сутності тактичних операцій є логічним і обґрунтованим, оскільки лише за умов належного організаційного забезпечення вони набувають особливого значення для практики розслідування (судового провадження), стають надбанням слідчих (прокурорів, оперативних працівників, суддів) у їх професійній діяльності [4, с.206].

Крім забезпечувальних заходів в організації тактичних операцій вагомим значення набувають й питання взаємодії слідчих і оперативно-розшукових органів. Формування й реалізація тактичних операцій вимагає максимальної концентрації, акумулювання організаційських здібностей слідчого. Тому є сенс погодитися із твердженням А. В. Дулова, що процес взаємодії як поєднання процесуальної й непроцесуальної форм діяльності може бути правильно й повно реалізованим тільки за наявності такої організаційної форми, як тактична операція. Саме вона об'єднує всі тактичні засоби для здійснення поставленої спільної мети [3, с.28].

Дещо іншою є позиція Г. С. Фоміної, яка зауважує, що в одних випадках тактичну операцію треба розглядати як форму взаємодії працівників правоохоронних органів, а в інших ? як форму планування розслідування [10, с.90-133]. Гадаємо, що між зазначеними підходами істотних суперечностей немає, оскільки їх відмінність обумовлена різним розумінням функціонального призначення тактичних операцій, згідно з якими останні різняться: (1) за формою: (а) специфічна (оптимальна) форма співробітництва (взаємодії) [1, с.54-57; 13]; (б) форма планування й організації розслідування [7, с.225]; (2) за змістом: (а) засіб вирішення тактичних завдань (особливий, комплексний тактичний засіб); (б) засіб реалізації методів розслідування; (в) засіб ліквідації протидії розслідуванню; (г) засіб, знаряддя реалізації ідей наукової організації праці під час цільового управління процесом діяльності [3, с.148].

Взаємодія слідчого з іншими особами та органами при проведенні тактичних операцій (на відміну від взаємодії при проведенні слідчих дій і тактичної комбінації) має певну специфіку, зумовлену насамперед особливостями розглядуваного комплексу. Анкетування та інтерв'ювання слідчих прокуратури, МВС та СБУ щодо специфіки та особливостей взаємодії слідчого з іншими особами при проведенні тактичних операцій показало, що така специфіка проявляється у: а) більш розширеному колі учасників операції (на цю обставину вказали 33,1% опитаних нами слідчих); б) необхідності дотримання суворої послідовності або одночасності (синхронності) у проведенні слідчих дій та заходів у рамках операції (45,4%); в) узгодженості дій кожної ланки ? слідства, оперативно-розшукових підрозділів, експертних установ, а інколи й громадськості (54,6%); г) відносно обмежених термінах здійснення тактичної операції (12%).

Варто зазначити, що серед чинників, які впливають на організацію провадження тактичних операцій респонденти вказали на відсутність належного науково-медичного

та матеріально-технічного забезпечення (80%). Крім того слідчі висловили незадоволення й рівнем забезпечення науково-методичною літературою з організації та застосування тактичних операцій (82%), а серед джерел отримання знань щодо побудови і запровадження тактичних операцій назвали такі: самостійне вивчення відповідної літератури, передової слідчої практики (22%), матеріали семінарів, занять, конференцій (27, 4%), підвищення кваліфікації (36%), консультації більш досвідчених колег (14,6%). У зв'язку з цим найбільш оптимальною організаційно-процесуальною формою здійснення тактичних операцій слід вважати слідчо-оперативну групу, керівник якої має необхідні організаторські та управлінські здібності, досвід роботи, професійні навички, вміння володіти обстановкою, здатність миттєво орієнтуватися в обстановці й приймати рішення в ситуації, що склалася та ін.

Висновки. Таким чином, успішна реалізація тактичних операцій у слідчій та судовій діяльності обов'язково передбачає їх організацію та врахування організаційної спрямованості цих тактичних засобів. Це зумовлено передусім їх природою, ефективність проведення яких апіорі передбачає здійснення комплексу різного за характером дій і заходів, що, у свою чергу, визначає необхідність застосування організаційно-управлінських підходів з метою визначення оптимальної послідовності, своєчасності й узгодженості проведення окремих компонентів тактичної операції. Саме така множинність і різноплановість дій і виконавців розглядуваних тактичних засобів, складність їх підготовки й забезпечення пояснюють потребу дослідження не лише їх теоретичних засад, розроблення конкретних тактичних операцій щодо розслідування (судового розгляду) окремих видів злочинів, а й дослідження питання їх організації. При цьому організаційна спрямованість тактичних операцій відіграє важливу роль у визначенні сутності і змісту цих тактичних засобів, виступає вагомим чинником економії часу розслідування (судового розгляду), підвищує можливість контролю виконання окремих дій і заходів, що входять до структури тактичних операцій, забезпечує ефективне використання людських ресурсів при взаємодії всіх чинників і поліпшує координаційну діяльність слідчого при проведенні цих організаційно-тактичних засобів, спрямованих на оптимізації кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Драпкин, Л. Я. Первоначальные следственные действия в методике расследования преступлений и проблема повышения их эффективности / Л. Я. Драпкин // Вопросы методики расследования преступлений: сб. науч. тр. — Свердловск: Изд-во Свердлов. юрид. ин-та, 1976. — С. 54–57.
2. Дулов, А.В. Основы психологического анализа на предварительном следствии / А. В. Дулов. — М.: Юрид. лит., 1973. — 168 с.
3. Дулов, А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Дулов. с Минск: Изд-во БГУ, 1979. с 128 с.
4. Журавель, В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія / В. А. Журавель. — Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2012. — 304 с;
5. Зеленецкий, В. С. Общая теория борьбы с преступностью. Концептуальные основы / В. С. Зеленецкий. с Харьков : Основа, 1994. с 321 с.
6. Зеленский, В. Д. Организация расследования преступлений: криминалистические аспекты / В. Д. Зеленский. — Ростов н/Д. : Изд-во Ростовского ун-та, 1989. — 152 с.
7. Криминалистика: учебник / под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина. — М.: Высш. школа, 1994. — 528 с.
8. Образцов, В. А. Криминалистика: Курс лекций / В. А. Образцов. — М.:Юристъ, 1996. — 448 с.

9. Саламаха, Ю. А. Основы организации тактических операций: учеб.-практ. пособие / Ю. А. Саламаха. — Екатеринбург: Изд-во УрЮИ МВД России, 2003. — 64 с.

10. Фомина, А. С. Основные тактические операции при расследовании серийных убийств: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / А. С. Фомина. — Воронеж, 2003. — 24 с.

11. Шепітько, В. Ю. Організаційно-тактичні засоби: поняття та значення / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель // Питання боротьби із злочинністю: зб. наук. пр./ редкол.: В. І. Борисов та ін. s X. : Право, 2009. s Вип. 18. s С. 185—192.

12. Шепітько, В. Ю. Проблеми забезпечення ефективності організаційно-тактичних засобів здійснення досудового слідства / В. Ю. Шепітько, В. А. Журавель, Г. К. Авдєєва // Питання боротьби із злочинністю: зб. наук. пр./ редкол.: В.І. Борисов та ін. —Х.: Кроссроуд, 2008. — Вип. 16. — С. 216—225.

13. Шиканов, В. И. Информация к тактической операции «Атрибуция трупа» / В. И. Шиканов. — Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1975. Ї182 с.

14. Шиканов, В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений / В. И. Шиканов. s Иркутск : Изд-во Иркут. ун-та, 1983. s 200 с.

